

Narod - politika - država: idejnopolitični značaj strank na Slovenskem od konca 19. do začetka 21. stoletja

Med raziskovalnimi usmeritvami v zgodovinopisju ima politična zgodovina še vedno enega od osrednjih položajev. In tako kot druga problemska polja tudi *politično* po svojih vsebinskih razsežnostih vodi k različnim obravnavam in teoretskim ter metodološkim načinom. Med njimi po svojem spoznavnem pomenu izstopa vprašanje idejnih in socialnih podlag modernega političnega življenja. Njihove glavne sistemske uresničevalke, politične stranke, so bodisi v že sklenjenem bodisi šele v včerajšnjem zgodovinskem obdobju s svojim značajem in ravnanjem izrazile ključne idejne, družbene in politične značilnosti posamezne narodne skupnosti. Njihovi učinki označujejo tudi današnjo dobo.

Obravnave zgodovine političnih strank na Slovenskem so že prikazale njihov nastanek, razvoj in ravnanje v različnih obdobjih novejši dobe. Le redki avtorji pa so se doslej posameznim strankam ali političnim gibanjem in z njimi povezanim skupinam posebej posvetili. In tudi v tem primeru še nimamo zgodovinsko celostno zaokrožene podobe njihovega pojava. To velja za tradicionalne idejnopolitične tabore – katoliškega, liberalnega in marksističnega, ter ob njih oblikovane politične subjekte, za obdobje političnega monizma po drugi svetovni vojni in, kar je še razumljivo, za politične subjekte iz obdobja po ponovni vzpostavitvi pluralnega političnega življenja v Sloveniji konec osemdesetih let 20. stoletja. Da bi čim prej zmanjšali ta manko v slovenskem zgodovinopisju, ki ga standardne obravnave v drugih zgodovinopisnih sredinah v glavnem ne poznajo več, smo se na Inštitutu za novejšo zgodovino odločili načrtno raziskati razvoj političnih strank na Slovenskem od druge polovice oziroma konca 19. stoletja do začetka 21. stoletja. Raziskavo izvajamo v okviru raziskovalnega programa P6-0281

Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, njen časovni potek pa smo uskladili z odobrenim programskim financiranjem za leta 2015–2020. Pri tem se zaradi časa, ki smo ga imeli na voljo, in v njem razpoložljivih kadrovske moči nismo odločili za pripravo ločenih monografskih obravnav, ampak za skupno obravnavo političnih strank v navedenem obdobju.

Člani programske skupine, ki izvaja omenjeni raziskovalni program, so političnostrankarski razvoj na Slovenskem razčlenili po zgodovinskih obdobjih – avstrijski dobi in prvi svetovni vojni, obdobju med svetovnima vojnama oziroma v času prve jugoslovanske države, v času druge svetovne vojne in nato druge jugoslovanske države ter v slovenski državi Republiki Sloveniji. S tako ustvarjenim zgodovinoopisnim pogledom na gibala modernega političnega življenja na Slovenskem je poznavanje pojava, vloge in pomena političnih strank v novejši slovenski zgodovini in sodobnem času razširjeno in poglobljeno ter vodi k nadaljnjim raziskovalnim zahtevam in izzivom.

Političnostrankarski razvoj na Slovenskem od druge polovice oziroma konca 19. stoletja do začetka 21. stoletja smo preučili skozi dve vsebinski stopnji. V prvi smo obdelali nastanek, organizacijsko strukturo, ozemelski obseg, politični razvoj in notranjo dinamiko strankarskih subjektov ter drugih nazorskopoličnih povezav na Slovenskem v tem obdobju. Začeli smo s pregledom organizacije slovenskih političnih taborov pred nastankom modernih političnih strank, ko v drugi polovici 19. stoletja klasičnega strankarstva še niso poznali. V obdobju po oblikovanju modernih strank konec 19. stoletja smo obdelali strankarski političnoorganizacijski razvoj katoliške, liberalne in marksistične (socialnodemokratske in komunistične) politike na Slovenskem do druge svetovne vojne. Potem smo razčlenili zarezo, ki jo je v organiziranju slovenskih političnih subjektov pomenila okupacija Slovenije, se ustavili pri vgraditvi prisotnosti in delovanju Komunistične partije Slovenije (KPS) v enotah odporiškega gibanja v letih 1941–1945, razčlenili organiziranost in razvoj komunistične stranke v drugi Jugoslaviji, skupaj z njeno organiziranostjo v sistemu oboroženih sil, in ob primeru Poljske primerjali oblastni monistični položaj jugoslovanskih (slovenskih) komunistov in komunističnih strank v Vzhodni Evropi po drugi svetovni vojni. Posvetili smo se tudi pojavu ilegalnih opozicijskih političnih skupin v Sloveniji v letih 1945–1947 in nato preobrazbi Zveze socialistične mladine Slovenije (ZSMS) iz družbenopolitične organizacije v socialističnem političnem sistemu v politično stranko v letih 1989–1990; njena naslednica, Liberalna demokratska stranka, organizacijskopolično nadgrajena v Liberalni demokraciji Slovenije, je bila pozneje več kot desetletje najpomembnejša stranka v Republiki Sloveniji. Na drugi strani so bile izvenparlamentarne stranke, ki smo jih kot specifične

sooblikovalke slovenskega pluralnega političnega prostora obdelali za obdobje od leta 1990 dalje. Raziskovalna spoznanja navedenih obravnjav – *Iz zgodovine političnih strank na Slovenskem* – smo leta 2017 predstavili v prvi in drugi številki inštitutske znanstvene revije *Prispevki za novejšo zgodovino*.

Na drugi stopnji naše raziskave smo obravnavo razvoja političnih strank na Slovenskem razširili na razčlenitev njihovih idejnopolitičnih in socialno-gospodarskih vsebin. Na tej podlagi smo ocenili ključne značilnosti slovenskega političnega in družbenega prostora ter z njimi povezano vprašanje vrednot slovenskega človeka v obdobju, ki ga raziskava zajema. Rezultate objavljamo v pričujoči monografski publikaciji inštitutske knjižne zbirke *Vpogledi*.

Publikacija *Narod - politika - država: idejnopolitični značaj strank na Slovenskem od konca 19. do začetka 21. stoletja* v svojem izhodiščnem delu temelji na razčlenitvi značaja modernih slovenskih političnih strank od njihovega oblikovanja v devetdesetih letih 19. stoletja do začetka druge svetovne vojne na Slovenskem leta 1941. V njem predstavljamo tedanja idejnopolitična in socialnogospodarska vodila katoliškega, liberalnega in marksističnega tabora. Ugotavljamo, da je bila katoliška politika trajno naravnana na vsenarodno in monopolno uveljavitev svojih vrednostnih meril, pri čemer je temeljila na izključevanju vsega sebi nasprotnega. Tako so jo občutili tudi na liberalni in marksistični strani. Imela je prevladujoč položaj v narodu, ki so ga podpirali svetovnonazorska danost slovenskega prostora, skrbno politično delo, postavljanje modernih demokratičnih zahtev in v prvi Jugoslaviji med ljudmi široko prepoznan avtentični avtonomistični nacionalni program. Ob koncu tega obdobja so jo označevali avtoritarna stališča in ustvarjanje svojega idejnega in političnega absolutna na Slovenskem. Liberalna politika ji je vseskozi nasprotovala, ob tem pa zašla v slepo kulturnobojno vsebino, ki jo je spremljal njen socialni ekskluzivizem. V prvi Jugoslaviji ji je v določenih razdobjih z dosledno podporo jugoslovanskemu unitarističnemu konceptu sicer uspelo doseči dominantni položaj proti katoliški strani, a temu so nato sledili občutni politični padci. Tudi na liberalni strani je veljalo poudarjeno izključujoče stališče do svojih političnih nasprotnikov. Katoliška in liberalna stran meščanskega tabora sta bili soglasni v zavračanju totalitarističnih sistemov moderne - komunizma, fašizma in nacizma, pri čemer je komunizem veljal za največje zlo.

Načelo izključevanja drugega je bilo značilno tudi za marksiste. Ti so nameravali doseči politično in socialno emancipacijo delavskega razreda in njemu pripadajoč oblastni položaj. Socialnodemokratska in komunistična usmeritev pa sta se razlikovali. Socialni demokrati so poudarjali, da lahko delavsko gibanje svoje cilje doseže na evolutiven način, s postopnimi reformami in legalnimi ter parlamentarnimi sredstvi boja za oblast v okviru meščanske demokracije.

Komunisti so zagovarjali program radikalnih političnih in posledično družbeno-gospodarskih sprememb. Za cilj so si postavili revolucionarno osvojitve politične oblasti, vzpostavitev svojega oblastnega monopola, izvedbo revolucionarnih družbenih sprememb po poti nenehnega razrednega boja s končno odstranitvijo obstoječe kapitalistične družbene ureditve in njeno nadomestitvijo z novo po zgledu sovjetske. S partijskimi čistkami in procesom boljševidacije stranke, to je brezpogojnim sprejemanjem partijskih usmeritev, so še pred okupacijo Slovenije zgradili idejno povsem monoliten in discipliniran strankarski organizem, pripravljen dosledno uresničiti njihove politične in socialne težnje. Na večer pred drugo svetovno vojno so Slovence delila globoka ideološka nasprotja, ki jih je v veliki meri prežemal avtoritativni kompleks. Izstopalo je njihovo medsebojno izključujoče dojemanje po politični pripadnosti, ki je v marsičem določalo slovenski življenjski način.

Na Slovenskem so bili politično dejavni tudi Nemci. Obravnava strankarskega značaja njihove politike sega od srede 19. stoletja do konca avstrijske dobe. Po letu 1918 je namreč nastopila slovenizacija političnega, kulturnega, družbenega in gospodarskega življenja, ki je Nemce potisnila na obrobje. Za Nemce v avstrijskem času je bilo značilno, da so svoja politična središča - avstrijske nemške stranke - imeli širše v monarhiji ali so oblikovali njihove podružnice doma.

Ko so v šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja v Avstriji prevladovala nemško-liberalne vlade, ki so skušale s precejšnjim pritiskom zaustavljati slovensko narodno gibanje, so Nemci na Slovenskem nastopali kot vladna stranka in skoraj izključno pod liberalnim imenom ter liberalnimi in protikatoliškimi vodili. Slovensko narodno gibanje so napadali kot klerikalno, konservativno in reakcionarno, sami pa so se kot ustavoverna stranka postavljali v obrambo ustave, ki edina teži k svobodi in napredku na vseh področjih družbenega življenja. V kasnejših obdobjih se je njihova pripadnost liberalni politični izbiri ohranila. Cilj Nemcev na Slovenskem je bil, da slovenske dežele ostanejo sestavni del nemškega prostora. Pri tem so se opirali tudi na svoj gospodarski vpliv ter močan sistem kulturnih in prosvetnih institucij.

V značaj slovenskih političnih subjektov je temeljno posegla druga svetovna vojna. V *Narodu - politiki - državi* ugotavljamo, da je pretežni del predvojne politične elite po okupaciji Slovenije rešitev nastalega položaja iskal v okviru totalitarističnega in rasističnega »novega reda« in privoljeval v debelacijo Jugoslavije. Obenem je v slovenskem okviru uveljavljal prakso, zasnovano na izključevanju kot temeljnem načelu političnega delovanja. Nasproti predvojnimi strankarskim strukturam jo je nato sprejela tudi KPS. Ob tem se je v vprašanju legitimnosti zastopanja slovenskih narodnih interesov odprl prostor za uveljavitev političnih subjektov, ki v predvojni slovenski družbi niso imeli odločilne besede,

predvojna politična elita pa jo je s svojim ravnanjem izgubila. Naša obravnava opozarja, da je KPS, ki je bila pobudnik Osvobodilne fronte (OF), s pozivom na oboroženi odpor proti okupatorju, ne zamejenim s politično ideološkimi merili, pač pa temelječim na patriotični podlagi, vanjo uspelo pritegniti mnogo ljudi, ki sicer ne bi postali privrženci gibanja, v katerem so imeli vodilno vlogo komunisti. Za komuniste je bilo v OF ključno vprašanje odnosov s krščanskosocialistično skupino. Ko je z Dolomitsko izjavo OF kot celota dobila obliko, ki je komunistom zagotovila tudi formalno vodilno vlogo v celotni osvobodilni organizaciji, možnosti, da bi katoličani v njej nastopali kot poseben politični subjekt, ni bilo več. OF je postala podlaga za čim bolj nemoten prehod v povojni čas, ko bodo prišla v ospredje vprašanja, povezana z uvajanjem družbenega sistema po sovjetskem vzoru. Svoj pomen je izgubila tudi Delavska enotnost (DE), posebna delavska organizacija, ki so jo znotraj OF tvorili komunisti in predstavniki krščanskosocialističnega delavstva. Z njo so nameravali omogočiti enoten prehod delavskega razreda v novo družbeno stvarnost. Vloga DE se je izenačila z drugimi množičnimi organizacijami (mladinsko, žensko), za katere je bil značilen transmisijski odnos do KPS. Obravnava opozarja tudi na načrtovanje sistemskih ukrepov na socialnogospodarskem področju v povojnem času. Načrtovalci povojnega gospodarskega življenja v okviru OF, ki so v glavnem izhajali iz predvojnih nemarksističnih, v glavnem liberalnih krogov, a z izrazitim posluhom tudi za socialna vprašanja, so zagovarjali zmerno reformno pot, obogateno s socialnim dejavnikom. Poudarek so dajali zlasti boljši in učinkovitejši organiziranosti gospodarstva, pri čemer so imeli v mislih predvsem načrtno gospodarstvo. Povojni razvoj je šel v povsem drugo smer.

Vojna je docela premešala predvojno razporeditev politične moči. Nekdanje najmočnejše politične subjekte je postavila izven novega političnega dogajanja, nekdanj nepomembno in prepovedano komunistično stranko pa je potisnila v ospredje. V *Narodu - politiki - državi* po eni strani prikazujemo strategijo Komunistične partije Jugoslavije v politični izločitvi predvojnih strank pri njenem vzponu do popolne oblasti v vsedržavnem obsegu oziroma v Srbiji in na Hrvaškem, po drugi strani pa predstavljamo nemoten prehod iz predvojnega parlamentarizma v enostrankarski model vladanja v Sloveniji. To so storili s pomočjo OF, ki so jo utemeljevali kot široko ljudsko gibanje, v katerem lahko najdejo svoj prostor ljudje različnih idejnih pogledov. OF niso omenjali kot nove politične stranke, ker so hoteli poudariti njen drugačni značaj, težko primerljiv s predvojnimi strankami, ki niso priglasile obnovitve svojega delovanja. Tako ravnanje ni bilo značilno le za komuniste, ki so v OF imeli glavno besedo, pač pa so se z njim strinjale tudi druge ugledne osebnosti iz njenega vodstva. OF je neposredno po vojni uživala večinsko podporo slovenskega prebivalstva.

Njen program je obljubljal marsikaj. Obljubljal je socialno enakopravnejšo družbo prihodnosti in boljše življenjske priložnosti za vse, a ob tem zanemarljivo vprašanje osebnih oziroma temeljnih liberalnih svoboščin. Program tudi ni omenjal višje stopnje spolne enakopravnosti, ki naj bi jo prinesla nova družbena ureditev. Taka je bila tedaj edina dopustna politična izbira v Sloveniji. Ali so jo dojemali kot omejevanje svoboščin ali pa v duhu vodstva OF, da je v njej dovolj prostora za vse idejnopolitične razsežnosti, je bila stvar osebne presoje posameznika. Sledil je večdesetletni monistični politični in družbeni razvoj, ki se je iztekel v demokratizaciji slovenskega družbenega in političnega prostora konec osemdesetih let 20. stoletja.

Obdobje druge Jugoslavije je bilo skoraj do njenega konca obdobje partijske države. V naši obravnavi smo opozorili na njegove različne razvojne stopnje: uvajanje samoupravljanja v petdesetih letih, reformna šestdeseta leta, ko so iskali odgovore na gospodarske in politične krize, obdobje relativne stabilnosti in razcveta osebnega in družbenega standarda, a tudi časa t. i. »svinčenih let« v sedemdesetih letih, in na izrazito krizna osemdeseta leta, ki so vodila v razpad partijskega sistema in jugoslovanske državne skupnosti. Dobo, katere začetek je označil prehod od večstrankarstva k enostrankarstvu, konec pa vrnitev iz enostrankarstva v politični pluralizem, smo posebej osvetlili z vidika njene zaključne stopnje. Zadnje desetletje druge Jugoslavije so zaznamovala omenjena krizna leta, ki so jih na eni strani povzročili nebrzdano zadolževanje in nezmožnost vračanja izposojenega denarja iz prejšnjega desetletja, na drugi strani pa globoka politična razhajanja v pogledih na jugoslovansko federativnost in težnje po vračanju v centralizem. Politična kriza, ki se je razvila iz gospodarske, je prerasla v krizo odnosov med jugoslovanskimi narodi. Obujanje nacionalne problematike je vzbudila želja številčno največjega (srbskega) naroda po hegemoniji v jugoslovanski federativni skupnosti. Politično oporo je imela v srbski zvezi komunistov. Veliko vlogo je imel tudi vrh jugoslovanske vojske, ki se je postavil v vlogo edinega poklicanega za ohranitev jugoslovanske države, pod pogojem, da se njena federativnost spremeni v smeri večanja moči osrednjih državnih ustanov, to je centralizma. Vojaški vrh je kakršen koli pomislek ali kritično misel o obrambnem sistemu razumel kot napad nase, kar je tolmačil kot napad na osnovne vrednote družbe in režima. Naša obravnavna ob tem opozarja na ravnanje slovenskih komunistov. V drugi polovici osemdesetih let so se uprli centralističnim težnjam v državi in centralističnemu ustroju Zveze komunistov Jugoslavije (ZKJ). Nacionalne organizacije zveze komunistov po jugoslovanskih republikah in avtonomnih pokrajinah so namreč bile stranke po sebi, ne pa za sebe. *Narod - politika - država* razčlenjuje narodno emancipacijski proces v Zvezi komunistov Slovenije (ZKS) in spoznanje njenega vodstva, da zgodovina

zahteva odpoved njenemu političnemu monopolu in t. i. »sestop z oblasti«. Konec osemdesetih let je ZKS zagovarjala enakopravnost ljudi pri oblikovanju politične volje, politično svobodo, enakost ekonomske in politične demokracije, avtonomijo civilne družbe in pravno državo, glede političnega pluralizma pa je podpirala pravico do političnega združevanja, to je strankarstvo ter svobodne in neposredne volitve. Opustila je tudi komunistično zakoreninjen nazorski odpor proti verujočim in tudi njim omogočila vstop v prenovljeno ZKS. Svoje prenoviteljstvo je neuspešno poskusila uveljaviti v ZKJ, ki naj bi se preoblikovala v zvezo samostojnih političnih subjektov. Proti ZKS in slovenskemu vodstvu je nastopala tudi Organizacija ZKJ v Jugoslovanski ljudski armadi, ki je v končni stopnji sprejemala omejeni politični pluralizem ob hkratni popolni odklonitvi kakršne koli depolitizacije vojske in tržni sistem v okviru socializma. Z odhodom ZKS z izrednega 14. kongresa ZKJ januarja 1990 je bilo konec njene vezanosti na vsejugoslovansko komunistično organizacijo. ZKS, ki se je programsko začela leviti v socialne demokrate, je formalno postala stranka in je skupaj z drugimi nastalimi slovenskimi političnimi subjekti nastopila na večstrankarskih volitvah aprila 1990. Politične stranke so v zgodnjih devetdesetih letih v Sloveniji postale sistemska novost.

Nov zgodovinski čas, utemeljen z oblikovanjem samostojne Republike Slovenije, smo obravnavali po izbranih političnih subjektih. Predmet posebne obravnave so političnoprogramski in socialnogospodarski vidiki procesa spreminjanja ZSMS oziroma ZSMS-Liberalne stranke (ZSMS-LS) v Liberalno demokratsko stranko in značaj kasneje oblikovane Liberalne demokracije Slovenije. Obravnava opozarja na krepitev opozicijske vloge ZSMS znotraj obstoječe politične oblasti v letih 1989–1990 na podlagi trinoma ZSMS – demokracija – liberalnost in logističnega zaledja, ki ga je nudila tedanji politični alternativni. Predstavi njeno opredelitev za vzpostavitev parlamentarne demokracije in tržnega gospodarstva (s socialno politiko kot njegovim korektivom) z močno ekološko noto in mirovništvom. Nekdanja ZSMS ali ZSMS-LS je po volitvah aprila 1990 v opozicijski vlogi kot nova Liberalna demokratska stranka kodificirala svojo politično in duhovno usmeritev. Zavzela se je za liberalno Slovenijo, ki po izkušnji socialističnega kolektivizma uveljavlja načela liberalno demokratičnega političnega reda in nasprotuje nadomestitvi minulega kolektivizma z nacionalističnim. Zanimiva novost je bilo zagovarjanje decentralizacije in regionalizacije Slovenije. Liberalna demokratska stranka je ne glede na sprejemanje tedaj dominantne neoliberalne maksime zagovarjala premišljeno in raznoliko privatizacijo družbenega premoženja.

Devetdeseta leta je zaznamovala stalna prisotnost liberalne demokracije. V *Narodu – politiki – državi* je prikazana združitev Liberalne demokratske stranke, Demokratske stranke, Socialistične stranke Slovenije in Zelenih – Ekološke

stranke v Liberalno demokracijo Slovenije (LDS) leta 1994. LDS se ni vključevala v vse večjo ideološko razcepljenost in polarizacijo slovenskega političnega prostora. Njena usmeritev kot vodilne stranke tega časa je bila iskanje širšega konsenza, to je vzpostavitev stabilnih vlad in političnih koalicij kot predpogoja za vodenje dosledne ekonomske in druge politike. To je zaznamovalo celo slovensko politiko do vstopa Slovenije v Evropsko zvezo in zvezo NATO leta 2004. Ob tem je personalizacija politike postala ena od stalnic slovenskega političnega razvoja. Poosebljal jo je predsednik LDS in tedanjih slovenskih vlad dr. Janez Drnovšek. V javnosti se je utrdila njegova podoba politika, ki je zmožen presegati strankarska nasprotja in delati v dobro države.

Kot primer posebnega in težko opredeljivega političnega pojava smo predstavili Slovensko nacionalno stranko (SNS). Za stranko z izredno stabilnim programom in nestabilno notranjo strukturo (razkoli, prestopi, spremembe) je bilo v njenem razvoju značilno ohranjanje protisistemske in populistične drže, ki je bila eden od razlogov za njeno relativno trajno volilno podporo. Zaznamovali so jo »protiklerikalni«, narodnoobrambni družbeni, notranje- in zunanjepolitični ter gospodarski poudarki, zagovarjanje vrednot odporniškega gibanja med drugo svetovno vojno, očitni zadržki ob projektu vstopa Slovenije v Evropsko zvezo in NATO, zavzemanje za dosledno uveljavljanje tržnega gospodarstva ob pomislekih glede položaja slovenskega gospodarstva in kmetijstva v Evropski zvezi in zahteve po nadzorovanem vstopanju tujega kapitala v Slovenijo. Njene bistvene usmeritve, ki se med seboj večkrat prekrivajo, segajo od neprikrite ksenofobije do suverenističnega evroskepticizma, gospodarskega protekcionizma in doslednega zagovarjanja laicizma.

S primeroma pretvorbe nekdanje družbenopolitične organizacije v dolgoletno vladajočo stranko v Republiki Sloveniji in pojavom SNS smo očrtali nekatere značilnosti pri posameznih slovenskih političnih subjektih po osamosvojitvi. Celotni slovenski politični prostor in podobe njegovih političnih strank razčlenjujemo v zaključnem delu naše obravnave. Ugotavljamo, da so za dosedanje obdobje značilni personalizacija politike, njeno medializiranje skozi tisk, televizijo in sodobne internetne načine ter prepričanje ljudi, da se o pomembnih stvareh odloča daleč od njihovih oči. Največja stalnica slovenskega prostora je ob siceršnji programski sorodnosti večine strank polarizacija na levo in desno, pri čemer izstopajo temeljna idejnopolitična razhajanja – odnos do preteklosti (socialistične Jugoslavije in posledično do druge svetovne vojne) ter tradicionalizem/progresivnost in liberalizem/konservativizem, ki temeljijo v globokih kulturno-antropoloških razhajanjih. V zadnjem desetletju so se široko odprla vrata zmagovalnim novim levosredinskim političnim strankam »enomandatnicam«. Gre za stranke, ki so jih oblikovali neposredno

pred parlamentarnimi volitvami in so na njih doživele izjemen uspeh (zmago ali vsaj prestop parlamentarnega praga, ki jim je zagotavljal članstvo v vladni koaliciji), na naslednjih volitvah pa parlamentarnega praga bodisi niso dosegle bodisi so glede na pretekli mandat vstopile v parlament z močno oslabljenim volilnim izkupičkom in precej izničeno politično močjo. »Enomandatnice« so bile s političnoprogramskega vidika brez prave prepoznavne programske vizije ali programske odločnosti za njeno uresničenje. Njihov poudarek je bil namenjen ozdravitvi javnih financ in oživitvi gospodarstva. Njihova vodstva so se ravnala po valovanju politične klime, izkušnjah nedavnega političnega razvoja in pogosto po osebnih odločitvah svojih vodij. Kot uspešen način dosedanjega nagovarjanja volivk in volivcev v slovenski dvopolni politični stvarnosti sta se pokazala ustrezna osebnost na čelu določene stranke in zagovarjanje liberalnih ter državno korporativističnih načel.

Zaključni del naše obravnave sklepamo z opozorilom, da razčlenitve programskih dokumentov političnih strank v Republiki Sloveniji kažejo, da ti postopno drsijo v vse manj pomembno orodje idejnovsebinskega razvoja in rešitev na posameznih področjih javnih politik. Vedno bolj postajajo politično orožje za medsebojno strankarsko obračunavanje. Stranke so od začetnega, tudi programsko zavezanega odnosa do razvoja struktur države in življenja v njej vse bolj samozadostne. Sledijo lastni ideji oblasti, programski dokumenti ob redkih izjemah nimajo večje teže. Spreminjajo se v sekundarno napotilo za politično ravnanje ali so sami sebi namen. Volivci, ki svoje zaupanje namenjajo političnim strankam, jih zanj ne potrebujejo več. Takšno razumevanje in odnos do programskih vsebin političnih strank sta nevarno slepilo za razvoj demokracije in kratkoročna oblika za politični uspeh. Toda programi strank so srce strateških razvojnih idej in rešitev prihodnjega politično ideološkega prostora ter modernizacije na posameznih področjih javnih politik v državi. Zato ne morejo in ne smejo predstavljati sekundarnega vira političnega delovanja strank, ampak bi morali biti premišljen in odgovoren dejavnik pri odločanju volivcev.

Monografska obravnava *Narod - politika - država* zaokroža izvajanje raziskovalnega programa Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju. Inštitut za novejšo zgodovino s tem na področju raziskovanja političnega razvoja od konca 19. do začetka 21. stoletja izpolnjuje še eno od svojih zastavljenih znanstvenoraziskovalnih nalog. Upamo, da bo pričujoča obravnava prispevala k celovitejšemu razumevanju poti, ki jo je v tem času prehodil tukajšnji človek po svojih ideoloških, političnih in socialnih krajinah. Ravnanja, ki se jih je pri tem posluževal ali na katera je bil naveden, so značilno označila njegovo bivanjsko resnico, njeni učinki pa govorijo o počelih slovenske civilizacijske podobe v moderni in postmoderni dobi. Posvetili smo

se jim skozi značaj političnih strank v omenjenem obdobju, ki so ga oblikovala temeljna vprašanja naroda, politike in države. Na podlagi predstavljenih ugotovitev in pojasnil našo obravnavo predajamo strokovni in širši javnosti.

*dr. Jurij Perovšek,
vodja raziskovalnega programa
Idejnopolitični in kulturni pluralizem in
monizem na Slovenskem v 20. stoletju*

*dr. Jure Gašparič,
direktor Inštituta za
novejšo zgodovino*

Ljubljana, 9. marca 2020